

Borkovits Margit

Szegedi Tudományegyetem JGYPK TSTI

Szociálisan hátrányos helyzetű gyermek testnevelési teljesítményének vizsgálata

Fő kérdésünk az, hogy megnézzük, milyen hatással van a család szocio-ökonómiai helyzete és a szülők (az anya) iskolai végzettsége a diákok sportolási és higiéniai szokásaira, valamint ezek hogyan befolyásolják a testtömeg-index alakulását, az iskolai teljesítményt (bizonyítvány átlaga) és a fizikai teherbírást (Cooper-teszt és az erőnléti feladatok). Az eredményekre támaszkodva olyan mozgásanyagot kívánunk összeállítani, amely eltér az eddigiektől és tükrözi az egészségfejlesztés új irányvonalát. Szeretnénk olyan hasznos gyakorlatanyaggal szolgálni, amelyet ki-ki az általa képviselt területre adaptálhat. A mai kor igényeit kielégítő tartalmakat és módszereket, eszközöket kívánunk biztosítani. A fejlesztendő tananyag jellemzője az interdiszciplináris megközelítés. Az alkalmazandó eszközök között szerepel a zene, a mozgás, és valamilyen fizikai eszköz használata. Figyelembe véve az iskolák szer-készletét, ennek megfelelően kívánjuk alakítani a délutáni mozgásprogramok anyagát.

Bevezetés

A neveléstudományban egyre inkább tapasztalható, hogy az emberformálás lehetőségei fokozatosan bővülnek. Itt mindenekelőtt a fogalmak, módszerek pontosabbá válására gondolunk. Az utóbbi időben megnőtt a neveléssel és a neveléstudománnyal szembeni igény a hatékonyabb és eredményesebb emberformálást illetően. *Bábosik* (1982, 9. o.) kiemeli, hogy „a pedagógia legáltalánosabb feladata az egyén szocializálása, azaz magas szintű társadalmi funkciók és feladatok ellátására történő felkészítése”.

A testnevelés mozgásanyaga önmagában is személyiségfejlesztő hatású, hiszen az ember csakis pszichoszomatikus voltában értelmezhető, de igazán akkor tekinthető a nevelési folyamat funkcionális részének, ha a kognitív és affektív szféra, elsősorban a jellem is fejlődik, s ezáltal értékes szokások alakulnak ki (*Rókusfalvi*, 1980, 276. o.). *Bábosik* (2004, 29. o.) szerint „az egészség fenntartását szolgáló magatartásformák közül mindenekelőtt a mozgást kell kiemelni”.

A dolgozatban ismertetett vizsgálatokkal olyan adatok gyűjtése volt a célunk, amelyek ismeretében kidolgozhatóvá vált egy délutáni mozgásprogram általános iskolás tanulók számára.

„A családnak a nevelésben játszott kitüntetett szerepe kiemeli a család pedagógiai felelősségének kérdését. Kényes pontja ez az egész társadalomnak. A családok számot-

tevő része ugyanis bizonyos okok miatt nem tud megfelelni ennek a feladatnak és a feladattal összefüggő felelősségnek” (*Kalapács*, 1990, 39. o.). A probléma éppen abból adódik, hogy nagyon sokféle család van, s így igen sokféleképpen értelmeződik a gyerek életségük. Nyilvánvaló, hogy lumpen családnál a lumpen életvitel szükségletei és készségei tanulhatók meg stb. E probléma ráirányítja a figyelmet a családdal kapcsolatos osztársadalmi gondoskodás szükségességére. „Minden olyan felfogásról azonban, amely megkísérli előírni milyen a jó család, milyen legyen a család, mi a rossz, a negatívum a családban, amit ki kellene köszörülni, előbb-utóbb kiderül, hogy a mögötte rejlő ideológia érvénye igencsak korlátozott, és a család nem olyan, nem lehet olyan (nem akar olyan lenni) amilyennek az elmélet képzelet.” (*Buda*, 1989, 41. o.)

Anyag és módszer

Kutatási kérdések

- Milyen hatással van a családi környezet a tanulók egészségmagatartására?
- Bizonyítható-e, hogy az iskolai környezet befolyásolja a tanulók egészségmagatartását?
- Találkozik-e a tanulók fizikai aktivitás iránti igénye az iskola által nyújtott lehetőségekkel?
- Amennyiben az iskola biztosítja a tanulók számára a szabadidő hasznos eltöltését, rizikómagatartásuk terén történik-e pozitív változás?
- Amennyiben az iskola megszervezi a tanulók szabadidős sporttevékenységét, pszichomotoros fejlődésük terén történik-e pozitív változás?

Hipotézis

- H1: A családi háttér jellemzői különböző módon hatnak a teljesítményre, a teljesítő-képesség alakulására. Meghatározó az anya iskolai végzettsége és a család anyagi helyzete.
- H2: A családi környezet az egészségmagatartást szignifikánsan befolyásolja.
- H3: Az iskola által biztosított szabadidős mozgásprogram elősegíti a hátrányos helyzetű tanulók motoros teljesítményének javulását, amely a tanulási teljesítményre is pozitív hatással van.

Minta és mérőeszközök

A kutatás az iskolára alapozott. A kérdőívek kitöltése osztályteremben történt, önkitöltéses kérdőívek segítségével, anonim módon. A kitöltés előtt ismertettük a vizsgálat célját és a kitöltés módját. A menet közben adódó kérdésekre válaszoltam és segédkeztem a kitöltésnél. Az adatfelvételbe bevont célcsoportok 11,5, 13,5 és 15,5 éves átlagéletkorú tanulók. Az adott életkorú tanulók kiválasztásánál a nemzetközi protokollt vettem figyelembe. A serdülő korú tanulókkal kapcsolatban vannak referencia-értékű nemzetközi kutatások. „A 13–14 éves életkorra az intenzív testi és érzelmi változások jellemzőek.” (*Aszmann*, 2002, 8. o.) A motoros tesztek felmérése tornateremben (karhajlítás, felülés, medicinlabda-dobás, helyből távolugrás), valamint szabadterén, kimért pályán (Cooper-teszt) történt. A mintaválasztás egységei a kijelölt iskolán belül random módon

kiválasztott osztályok voltak. A család szocio-ökonómiai helyzetének felméréséhez az *Aszmann-féle* (2002) családjómódúság-skála (CSJS) módosított verzióját használtuk (autóra, számítógépre, szobaszámra igen, üdülésre nem kérdeztünk rá), amit további kérdésekkel bővítettünk (van-e a diáknak saját szobája, saját íróasztala, saját számítógépe, saját könyve, internet hozzáférése otthon, valamint mennyi könyve, televíziója, fürdőszobája és mobiltelefonja van a családnak). Egy másik kérdőívben a diákok sportolási, tisztálkodási és élvezeti szer-fogyasztási (dohányzás alkohol, drog) gyakoriságáról tettünk fel kérdéseket. A kérdőíves vizsgálatok mellett felvettük a Cooper-teszt és az erőnléti feladatok során nyújtott teljesítményt is, majd *Andrásné Teleki* (1997) alapján kiszámoltuk a diákok ($n=115$) teherbírási képességét, továbbá a testtömeg, a magasság, a kor és a nem ismeretében Joubert és munkatársai (2004) alapján meghatároztuk a diákok testtömeg-indexét. A kérdéseink megválaszolásához khi-négyzet tesztet, Fisher-féle egzakt tesztet, t-tesztet, Pearson-féle korrelációt, valamint általános lineáris modellt, a többszörös összehasonlításokhoz Tukey-féle post-hoc tesztet használtunk. Az elemzéshez az SPSS statisztikai programot, szignifikanciaszintnek a $p=0,05$ értéket használtuk. Összesen 2 iskola 281 diákjától vettünk fel adatot, akik közül 120 fiú és 158 lány volt (3 tanuló nem nyilatkozott). 33 hetedikes, 106 nyolcadikos, 49 kilencedikes, és 90 tizedikes diák szerepelt. Összesen 20 diák (15 fiú, 5 lány) ismételt évet legalább egyszer. Ennek megfelelően az egyes osztályokban a vártnál idősebb diákokkal is találkozhatunk.

A család szocio-ökonómiai helyzete és az anya iskolai végzettsége

Az általunk bővített CSJS, illetve az Aszmann (2002) alapján meghatározott CSJS között erős pozitív és szignifikáns kapcsolat van (Pearson-korreláció, $R=0,858$, $p<0,001$). A diákok szubjektív szocio-ökonómiai érzete Aszmann (2002) eredményéhez hasonló eloszlást mutat ($\chi^2_2=3.270$, $p=0,352$), a diákok szubjektív szocio-ökonómiai érzete pedig Aszmann (2002) vizsgálatához hasonlóan jól korrelál az objektív mutatókkal (Pearson-korreláció, $R=0,963$, $p=0,037$, 1. és 2. táblázat).

1. táblázat. A család objektív szocio-ökonómiai helyzetének százalékos eloszlása

	<i>Aszmann (2002)</i>	<i>Saját vizsgálat</i>
Alsóosztály	9,7%	1,7%
Alsó-középosztály	47,7%	40,3%
Felső-középosztály	37,7%	55,6%
Felsőosztály	4,7%	2,5%

2. táblázat. A család szubjektív szocio-ökonómiai érzetének százalékos eloszlása

	<i>Aszmann (2002)</i>	<i>Saját vizsgálat</i>
Szegény	6,0%	2,8%
Átlagos	46,3%	41,1%
Elég jó	32,2%	43,1%
Nagyon jómódú	15,5%	13,0%

Az általunk bővített CSJS validitását és használhatóságát tovább igazolja, hogy a kevésbé tanult (maximum szakmunkás végzettséggel rendelkező) szülők 7,5-szer nagyobb valószínűséggel tartoznak az alacsonyabb szocio-ökonómiai helyzetű (alsó és alsó-középosztálybeli) szülők közé (Fisher-teszt, $p=0,001$). A tanulók válasza szerint az apák 85,2 százalékának és az anyák 73,8 százalékának van állása, ami összhangban van Aszmann

adataival (2002-ben az apák 85,4 százalékának, az anyák 76,9 százalékának volt állása). A diákok szüleinek iskolai végzettsége hasonló eloszlást mutat az Aszmann (2002) által meghatározott magyarországi nem megyeszékhelyi városokhoz. A megkérdezett diákok 8 százaléka szeretne szakmunkás bizonyítványt, 29 százaléka érettségit szerezni, 63 százalékuk pedig el szeretne végezni egy főiskolát vagy egyetemet is. A tanultabb és magasabb szocio-ökonómiai helyzetű szülők gyerekei 4,5-szer, illetve 3,5-szer nagyobb eséllyel akarnak érettségit és felsőfokú végzettséget szerezni, mint a kevésbé tanult és alacsonyabb szocio-ökonómiai helyzetű szülők gyermekei (Fisher-teszt, $p=0,016$ ill. $p=0,014$).

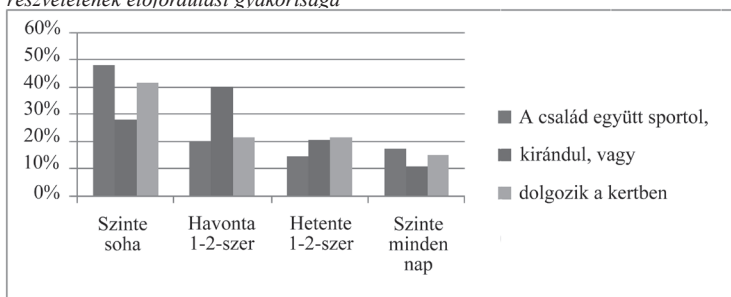
Sportolási szokás

Az általunk vizsgált iskolákban lényegesen kevesebb szülő engedheti meg magának a magyarországi átlaghoz képest (Szabó és Bauer, 2008), hogy gyermekét különóra járassa, ennek ellenére a sport mint különóra hasonló arányban jelenik meg (3. táblázat), és a diákok 45 százaléka részt vesz diáksporköri foglalkozáson. A családdal együtt azonban csak átlagosan havonta egyszer-kétszer sportol, kirándul vagy végez kerti munkát (1. ábra).

3. táblázat. Diákok hány százaléka vesz részt a különböző különórákon

	Szabó és Bauer, 2008	Saját vizsgálat
Matek	31%	10%
Idegen nyelv	32%	10%
Zene	8%	3%
Sport	13%	14,4%

1. ábra. A család aktív, fizikai megterhelést jelentő programokon való közös részvételének előfordulási gyakorisága

Az általunk kapott eredmények és Pikó (2006) eredményei között erős pozitív és szignifikáns kapcsolat van (Pearson-korreláció, $R=0,858$, $p<0,001$).

A diákok 22,3 százaléka nem cserél naponta tiszta alsóneműt, hagyja ki a fürdést vagy a fogmosást. Ez az arány nem különbözött szignifikánsan a különböző szocio-ökonómiai helyzetű és iskolai végzettségű szülők gyerekei között, azonban 2,5-szer nagyobb eséllyel fordul elő fiúknál, mint lányoknál (Fisher-teszt, $p=0,003$).

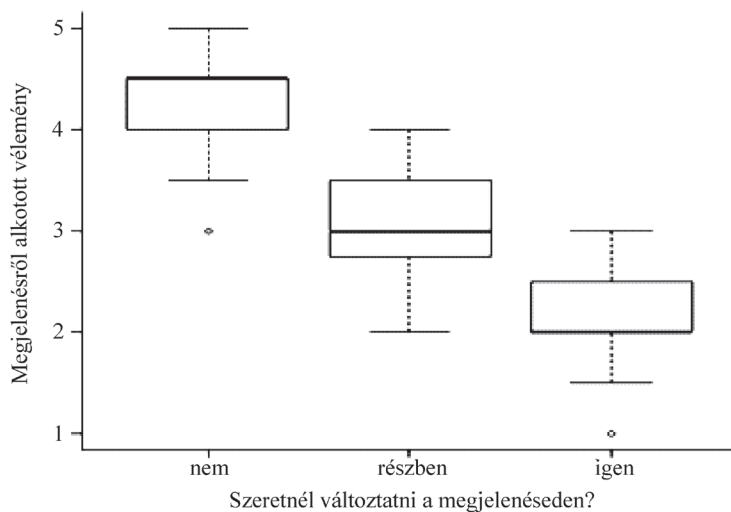
A diákok 57,6 százaléka szorong családi problémák, 42,4 százaléka az iskolai követelmény miatt. A felső és felső-középosztálybeli, valamint a tanultabb szülők gyermekei között is kétszer nagyobb eséllyel találunk családi problémák miatt szorongó diákat, mint az alsó és alsó-középosztálybeli, valamint a kevésbé tanult szülők gyermekei között

(Fisher-teszt, $p=0,032$, illetve $p=0,026$). Az idegesség hatására a diákok 62,7 százaléka nassol, 37,3 százalék pedig nem tud enni. Ez az arány nem különbözött szignifikánsan a különböző szocio-ökonómiai helyzetű és iskolai végzettségű szülők gyerekei között, továbbá a fiúk és lányok, valamint a különböző osztályok között sem (Fisher-teszt, $p>0,1$ minden esetben).

A diákok önképét illetően két megközelítést alkalmaztunk. Elsőként, hogy milyen tanulónak tartja magát, és milyen a helyzete az osztályban (a sok barátja van, jó tanuló, osztálytársak szeretik, kívülről érzi magát kérdések pontszámait összeadtuk, nem jellemző: 1 pont, teljesen jellemző: 4 pont). Másrészt, hogy mi a véleménye a megjelenéséről, elégedett-e vele, változtatna-e rajta.

A saját megjelenéséről alkotott vélemény nem különbözött szignifikánsan a különböző szocio-ökonómiai helyzetű és iskolai végzettségű szülők gyerekei között, továbbá a fiúk és lányok, valamint a különböző osztályok között sem. A jegyátlagtól, az élvezeti szer fogyasztásától, a testtömegindextől, a fizikai teherbírástól igen (általános lineáris modell, $p>0,1$ minden esetben). Az osztályban való helyzet és a saját megjelenéséről alkotott vélemény nem korrelált egymással (Pearson-féle korreláció, $p=0,140$). Viszont az élvezeti szerek fogyasztása szignifikánsan összefügg azzal, hogy a diák szeretne-e változtatni a megjelenésén (Pearson-féle korreláció, $R=-0,863$, $p<0,001$, általános lineáris modell, $p<0,001$, 2. ábra).

A megkérdezettek 84 százaléka alkalomszerűen fogyaszt alkoholt, 35,6 százaléka volt már egyszer részeg. A dohányzást 67 százalékuk kipróbálta, 26 százalék napi rendszerességgel dohányzik. A drog elfogadása szignifikáns és negatív korrelációban van az egészségtelen étel fogyasztásának mennyiségével (Pearson-féle korreláció, $R=-0,295$, $p=0,006$), azaz az egészségtelen ételt fogyasztók és a passzív időtöltést preferálók nem utasítják el a drog fogyasztását.

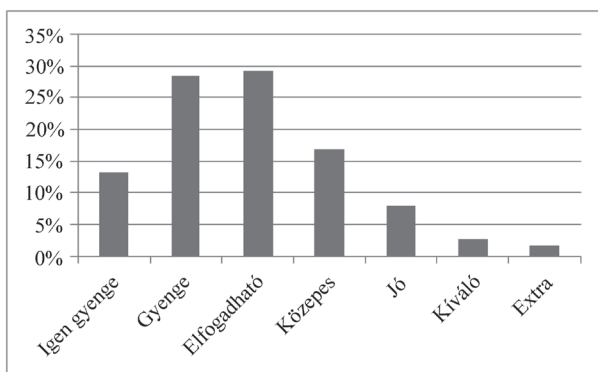

2. ábra. A saját megjelenéséről alkotott vélemény annak a függvényében, mennyire szeretne változtatni a megjelenésén a diák

A megfelelőnél súlyosabb gyerekek előfordulási aránya nem különbözött szignifikánsan a különböző szocio-ökonómiai helyzetű és iskolai végzettségű szülők gyerekei között, sem a nemek között (Fisher-teszt, $p > 0,01$, minden esetben).

Teherbírás

A teherbírás számításoknál minden esetben figyelembe lett véve a diák neme és kora (Andrásné Teleki, 1997). A kapott pontszámok alapján kerültek besorolásra a diákok teherbírási képessége. A teherbírás eloszlása a 4. ábrán látható.

4. ábra. 7–10-es diákok teherbírásának eloszlása

A megfelelőnél súlyosabb gyerekek teherbírása 4-szer nagyobb eséllyel lett gyenge vagy igen gyenge a megfelelő vagy soványabb testtömeg indexű gyerekekhez képest (Fisher-teszt, $p < 0,001$). Ha külön megnézzük a teherbírás kardio és erőnléti részét (4. táblázat): az átlagos Cooper-futásra kapott pontszám a tanultabb szülők gyerekeinél szignifikánsan magasabb volt, mint a kevésbé tanult szülők gyerekeinél (általános lineáris modell, $p = 0,005$), valamint a fiúknál magasabb volt a lányokhoz képest (általános lineáris modell, $p < 0,001$). Az erőnléti gyakorlatok azonban nem különböztek sem a nemek, sem a különböző szocio-ökonómiai státuszú családok között. Az erőnléti gyakorlatoknál a megfelelőnél súlyosabb testtömegindexű gyerekek szignifikánsan rosszabbul teljesítettek a megfelelő testtömegindexű gyerekekhez képest, valamint az 5. osztályos diákok rosszabbul teljesítettek a többi osztály diákjaihoz képest. A egészségtelen ételek fogyasztásának gyakoriságával (junk food pont) nem mutat összefüggést sem a Cooper-, sem az erőnléti pontszám, de közvetett hatását nem lehet kizárni (például az anya iskolai végzettsége korrelál a junk food-fogyasztással és a Cooper-teszttel is).

4. táblázat. Cooper-teszt és erőnléti pontszámok az egyes csoportokban

		Cooper-teszt pontszám		Erőnléti pontszám	
Nem	Fiúk	24.7	±14.5	27.6	±16.1
	Lányok	13.7	±17.8	33.5	±17.2
Gyerek testtömeg index	Elfogadható, vagy soványabb	21.2	±18.3	37.4	±13.7
	Elfogadhatónál súlyosabb	14.6	±17.2	26.8	±17.1
Osztály	7	14.5	±12.5	17.0	±15.3
	8	29.2	±17.6	28.7	±19.7
	9	8.6	±13.0	37.7	±11.8
Anya iskolai végzettsége	max. szakmunkás	7.9	±9.8	26.5	±16.9
	min érettségi	16.6	±16.1	32.5	±15.4
Családjómódúság-skála	Alsó és alsó-középosztály	16.3	±12.6	22.0	±16.7
	Felső és felső-középosztály	13.0	±15.9	33.5	±15.0

Összegzés

Az elmúlt évtizedekben a nevelés területén a kezdeti fellendülés után gyakori megtorpanások voltak megfigyelhetők, ezért felértékelődnek azok a területek, ahol intenzívebben és hatékonyabban folyhat a nevelés. Ilyen terület lehet a testnevelés. A testneveléssel erkölcsi, akarati tulajdonságokat gyakorlati készségeket fejlesztünk a gyermekben, és felkészítjük őket az egészséges életmódra, valamint a munka világában történő helytállásra. A mozgás során pozitív élményeket szerezve lehetőség nyílik a testi, szellemi, érzelmi energiák újratelendítésére (Rókusfalvi, 1980). A szülő iskolai végzettsége és a gyermek iskolához, testneveléshez való viszonya között összefüggés található. A többség beletörődik saját sorsába, és nem motivált az iskolai tevékenységekre. A szülői támogatás hiányában a gyermek magára van utalva, így a tanároknak nehéz feladat hárul.

Irodalomjegyzék

Andrásné Teleki Judit (1997): Útmutató a tanulók állapot felméréséhez, OM. Budapest.

Aszmann Anna (2002): *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása (HBSC)*. Az Egészségügyi Világszervezet nemzetközi kutatásának keretében végzett magyar vizsgálat.

Bábosik István (1982): *Személyiségformálás közvetített hatásokkal*. NTK, Budapest.

Buda.Béla (1989): Kell-e reformálni a családot. In: *Humana reforma*. Budapest.

Joubert K. et al. (2004)

Kalapács.János (1990): A döntés iskolája.. OPI, Budapest.

Németh Ágnes és mtsai (2010): *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja*. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása című, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2010. évi felméréséről készült nemzeti jelentés.

Rókusfalvy Pál (1980): *A sporttevékenység regulációs felfogása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Szabó Andrea és Bauer Béla (2008): *Ifjúsági gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.